

Iwona Sójkowska

**CZYTELNICTWO W BIBLIOTECE TECHNICZNEJ –
60 LAT DOŚWIADCZEŃ BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ
POLITECHNIKI ŁÓDZKIEJ (1945-2005)¹**

Powołanie w maju 1945 r. Politechniki Łódzkiej, pierwszej w regionie uczelni technicznej, zapoczątkowało organizację badań naukowych, dydaktykę w zakresie nauk technicznych i kształcenie przyszłych inżynierów. Było to jedno z najważniejszych wydarzeń w powojennej Łodzi – w ponad półmilionowym przemysłowym mieście, brakowało bowiem wykwalifikowanej kadry technicznej.

Organizując uczelnię – wyodrębniając wydziały i jednostki administracyjne – nie pominięto biblioteki, jako szczególnej agendy wspierającej proces naukowo-badawczy i dydaktyczny; tworzono ją równoległe z innymi jednostkami. Początki organizowania Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej datuje się na wrzesień 1945 r., a oficjalne zatwierdzenie w strukturze uczelni nastąpiło na jednym z pierwszych posiedzeń senatu PŁ w dniu 22 października 1945 r. Powołano wówczas Komisję Biblioteczną, która przejęła odpowiedzialność za organizację i kierowanie biblioteką.

Bibliotekę Główną Politechniki Łódzkiej (BGPL) tworzono od podstaw, a kształtujące się potrzeby macierzystej uczelni wyznaczały kierunki jej rozwoju. Z dużą starannością gromadzono literaturę zgodną z profilem uczelni, która miała stanowić podstawowy warsztat informacyjny w pracy naukowo-badawczej i dydaktycznej. Jakość, liczebność i sposób udostępniania zbiorów miały istotny wpływ na aktywność czytelników. Grażyna Strausowa w jednej ze swoich publikacji poświęconej problematyce czytelnictwa w latach 70. napisała, że korzystanie z literatury fachowej odzwierciedla znaczenie wartości nauki i wiedzy we współczesnej kulturze². Teoria ta pozostaje nadal aktualna.

¹ Artykuł stanowi fragment rozprawy *Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej w latach 1945-2005. Historia i współczesność*. Praca doktorska, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu 2010, kps, przechowywany w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu.

² G. Strausowa, *Znaczenie czytelnictwa literatury technicznej*, „Bibliotekarz” 1976, nr 6, s. 137.

Analizując czytelnictwo warto zastanowić się nad charakterystyką procesu czytelniczego, na który składają się trzy podstawowe i zależne od siebie elementy: wydawnictwo, dystrybucja i odbiorca³.

Powojenny proces wydawniczy, z oczywistych powodów, nie zaspokajał rosnących potrzeb czytelnich. Przyczyn tej sytuacji było wiele, m.in. restrukturyzacja i uspołecznienie branży poligraficzno-wydawniczej, niedostatek wykwalifikowanej kadry redakcyjnej, a także deficyt maszyn, urządzeń poligraficznych i papieru oraz, co najważniejsze, niedobór opracowań naukowych przygotowanych do druku. Czynniki te negatywnie wpłynęły na produkcję, a w konsekwencji na obieg książki. Biblioteki borykały się z trudnościami w nabywaniu nie tylko właściwej, ale jakiegokolwiek literatury. Do tego doszły straty w zbiorach polskich bibliotek poniesione wskutek wojny. Jednakże na przestrzeni kilkudziesięciu lat sytuacja branży wydawniczej ulegała ciągłym zmianom. Od braków lekturowych w pierwszych latach powojennych, poprzez publikowanie jedynie dzieł cenzurowanych, w wysokich nakładach, aż po nieograniczony dostęp do literatury książkowej i czasopiśmienniczej, z którym mamy do czynienia obecnie, w warunkach wolnego rynku. Drukiem ukazuje się wiele publikacji, ale ich treść i zawartość merytoryczna nie zawsze reprezentują właściwy poziom. Ma to szczególne znaczenie w odniesieniu do wydawnictw popularnonaukowych, naukowych, podręcznikowych oraz encyklopedyczno-słownikowych. Mimo rosnącej konkurencji, w dalszym ciągu na polskim rynku dominują wydawnictwa z długoletnią tradycją, m.in. Państwowe Wydawnictwo Naukowe i Wydawnictwa Naukowo-Techniczne. Część literatury akademickiej publikowana jest również w wydawnictwach uczelnianych, zapewniających odpowiedni poziom merytoryczny.

U progu XXI w. duże znaczenie w kształtowaniu czytelnictwa środowiska akademickiego zyskały elektroniczne bazy bibliograficzno-abstraktowe i serwisy pełnotekstowe, rejestrujące publikacje poświęcone osiągnięciom naukowym niemal z całego świata. Umiejętne i systematyczne korzystanie z elektronicznych źródeł informacji podnosi rangę badań naukowych oraz poziom dydaktyki szkoły wyższej. Opracowaniem danych do baz i serwisów zajmują się prestiżowe wydawnictwa i towarzystwa naukowe oraz uznane w świecie nauki firmy komercyjne np. Elsevier, American Chemical Society, EBSCO.

Drugi element – dystrybucja – spoczywa na barkach księgarń i bibliotek. Księgarnie oraz licznie powstałe w latach 90. prywatne hurtownie księgarskie, które zastąpiły upaństwowione składnice księgarskie, zajmują się sprzedażą produkcji wydawniczej klientom indywidualnym i zbiorowym, w tym także

³ K. Remerowa, *Badanie czytelnictwa, organizacja usług bibliotecznych i polityka biblioteczna*, „Roczniki Biblioteczne” 1961, z. 1-4, s. 301.

bibliotekom. Te ostatnie jako instytucje nauki, oświaty i kultury o charakterze non-profit powinny kształtować nawyki i potrzeby użytkowników oraz poczuwać się do odpowiedzialności za poziom czytelnictwa.

Trzecim i jednocześnie najważniejszym elementem procesu czytelniczego jest odbiorca. W świadomości czytelnika-adresata treści powinno tkwić przekonanie o słuszności, a nawet konieczności korzystania z książek, czasopism, źródeł informacji, kształtowane przez środowisko rodzinne, szkołę, uczelnię, a także bibliotekę, która w określonym etapie życia człowieka powinna pozyskać jego przychylność, zaufanie i sympatię, spełniając oczekiwania czytelnicze. Wg Jacka Wojciechowskiego czytelnictwo jest zjawiskiem społecznym odzwierciedlającym indywidualne procesy lekturowe; zaspokajają estetyczne, intelektualne, naukowe, informacyjne i rozrywkowe potrzeby ludzi przyswajających wyrażony pisemnie dorobek ludzkich myśli, uczuć i wiedzy⁴.

Warto zwrócić uwagę na szczególny charakter czytelnictwa literatury technicznej, którą w przeciwieństwie do beletrystyki studiuje się i analizuje, nie czytając „od deski do deski”. Czytelnik dociera do interesujących go treści i zapoznaje się z nimi wybiórczo, analizując tylko fragmenty dotyczące wybranych zagadnień. Poszukuje literatury, która dostarczy syntetycznej wiedzy z danej dziedziny.

Czytelników Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej, podobnie jak większości bibliotek akademickich, można przydzielić do kilku grup:

- studenci PŁ,
- pracownicy PŁ,
- inni czytelnicy.

Struktura środowiska studenckiego macierzystej uczelni obliguje do zastosowania dalszych podziałów na:

- studentów pierwszego roku,
- studentów kolejnych lat studiów,
- dyplomantów,
- doktorantów.

Zróżnicowane potrzeby pracowników uzależnione są przede wszystkim od zajmowanych stanowisk, dlatego wyróżnić należy:

- pracowników naukowo-dydaktycznych,
- pozostałych pracowników, w tym administrację i obsługę techniczną.

⁴ J. Wojciechowski, *Czytelnictwo*, Kraków 2000, s. 18.

Inni czytelnicy to kategoria osób korzystających ze zbiorów i usług księżnicy przypadkowo. Nie są oni związani z uczelnią, ale zgodnie z polskim ustawodawstwem mają prawo do korzystania z zasobów każdej biblioteki. Do grupy czytelników spoza uczelni zalicza się studentów i pracowników innych szkół wyższych, uczniów szkół średnich, pracowników ośrodków naukowo-badawczych, a także całą społeczność z regionu łódzkiego oraz z innych obszarów Polski zainteresowaną zasobami Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej.

Kategoryzację czytelników przeprowadzono ze względu na odmienne potrzeby, charakterystyczne dla każdej z wymienionych grup.

Studentów pierwszego roku należy otoczyć szczególną opieką, gdyż z reguły nie są oni przygotowani w zakresie metodyki pracy z książką czy innym dokumentem. Pierwsze kontakty z biblioteką uczelnianą rzutują na ich czytelnictwo, dlatego jest to najważniejszy etap pracy nad kształtowaniem nawyków czytelnicych, niezbędnych w trakcie studiowania. W pierwszych latach studiów oczekują oni pomocy w zakresie odnalezienia literatury obowiązkowej, a więc skryptów, podręczników, wydawnictw encyklopedyczno-słownikowych i podstawowej literatury czasopiśmienniczej. W kolejnych latach ich wymagania zwiększają się. Swoimi zainteresowaniami zaczynają wykraczać poza podstawowy kanon lektur, poszukując materiałów uzupełniających ich dotychczasową wiedzę. Skrypty studenckie schodzą wtedy na dalszy plan. Wzrasta natomiast wykorzystanie zbiorów specjalnych, tj. norm, patentów, katalogów firmowych itp. oraz elektronicznych baz danych i serwisów czasopism udostępniających publikacje naukowców z całego świata. Wówczas bibliotekarze powinni kształtować umiejętność poszukiwania literatury na wybrany temat i selekcji materiałów.

Dyplomanci i doktoranci przygotowują prace naukowe, dlatego warto przekonać ich o słuszności korzystania z biblioteki, a szczególnie z agendy informacyjnej, która służy specjalistycznym poradnictwem. Ponadto w informatorium mogą zdobyć niezbędną wiedzę i umiejętności w zakresie tworzenia zestawień bibliograficznych, konstrukcji rozprawy naukowej, tworzenia bibliografii łącznikowej, a także odnaleźć właściwą literaturę wśród polskich i zagranicznych publikacji naukowych.

Pracownicy naukowo-dydaktyczni korzystają głównie z księgozbioru naukowego, gromadzonego również w językach obcych, ze specjalistycznych czasopism polskich i zagranicznych, zbiorów specjalnych oraz informacji elektronicznej dostępnej za pośrednictwem biblioteki. Do tej grupy adresowane są usługi selektywnej dystrybucji informacji.

Pozostali pracownicy uczelni często potrzebują materiałów niezbędnych w codziennej pracy, a także ułatwiających podnoszenie dotychczasowych kwalifikacji. Inni czytelnicy, odwiedzający bibliotekę, przychodzą ze sprecyzowa-

nym problemem lub zapytaniem oczekując, że w zbiorach BGPŁ odnajdą potrzebne informacje i materiały, albo uzyskają konkretną odpowiedź, jak dalej prowadzić poszukiwania.

Biblioteki naukowe nie mogą ograniczać się do wypełniania ogólnych założeń służby biblioteczno-informacyjnej wobec społeczeństwa, ale przede wszystkim powinny realizować obowiązek przybliżania środowisku pełnego dorobku wiedzy, wykorzystując wszelkie dostępne metody aktywnego rozwijania potrzeb czytelniczo-informacyjnych.

Pracownicy bibliotek uczelnianych, a szczególnie politechnicznych powinni podejmować próby aktywizacji środowiska akademickiego, tak aby rozwój wiedzy, techniki i technologii wpływał na poziom kształcenia w uczelni. Kształcenie musi być prowadzone z wykorzystaniem materiałów dydaktycznych i naukowych, wspierających i dokumentujących rozwój poszczególnych nauk. Zatem można stwierdzić, iż rozwój czytelnictwa w uczelni zależy od aktywności środowiska akademickiego, ale również od biblioteki, jej stopnia dostosowania do oczekiwań lekturowych czytelników oraz od warunków, jakie stwarza do pogłębiania wiedzy.

Na wzrost czytelnictwa wpływa wiele czynników, z których w uczelni technicznej największe znaczenia mają:

- rozrost zbiorów bibliotecznych (uzależniony od rozwoju rynku wydawniczego oraz od prawidłowo realizowanej polityki gromadzenia),
- aktualizacja księgozbioru,
- łatwy dostęp do zbiorów i usług,
- innowacyjność usługowa uatrakcyjniająca korzystanie z księżnicy,
- możliwość zaspokajania indywidualnych potrzeb użytkowników,
- działania popularyzujące bibliotekę i jej zasoby,
- postęp techniczny, automatyzacja – komputeryzacja,
- współpraca z władzami i pracownikami uczelni.

Analiza materiału dokumentacyjnego wskazuje, iż Biblioteka Główna rozpoczynając działalność w połowie lat 40. XX w. koncentrowała swoją pracę także wokół problemów czytelnictwa. Udostępniała zbiory od pierwszych dni otwarcia, przez wiele lat modyfikując regulaminy tak, aby były jak najbardziej przyjazne użytkownikom i jednocześnie dostosowane do bieżącej sytuacji organizacyjnej uczelni i samej biblioteki.

Początkowo, ze względu na niewystarczające zbiory, prawo do wypożyczeń przyznano jedynie pracownikom naukowym uczelni. Pozostałym czytelnikom udostępniano zbiory prezencyjnie. Skromne warunki księżnicy nie zapewniały właściwej jakości obsługi czytelników. Wraz ze wzrostem księgozbioru,

w 1948 r., Komisja Biblioteczna zdecydowała o przyznaniu prawa do wypożyczeń studentom uczelni. W kolejnych latach do korzystania z biblioteki uprawniono pracowników przemysłu, instytutów naukowych i studentów innych szkół wyższych. Obecnie prawo do wypożyczeń obejmuje wszystkich dorosłych obywateli, którzy nie należąc do społeczności akademickiej Politechniki Łódzkiej wnoszą za egzemplarz kaucję w wysokości indywidualnie ustalonej dla każdej książki, adekwatnej do jej wartości.

Niewątpliwym przedmiotem starań kierownictwa biblioteki pozostawała poprawa warunków lokalowych księżnicy, które wpływały na komfort prezencyjnego korzystania ze zbiorów i usług. Początkowo możliwe było wydzielenie tylko jednej czytelnicy, przeznaczonej dla profesorów, następnie czytelnicy studenckiej, przekształconej na początku lat. 60., po przeniesieniu biblioteki do gmachu włókiennictwa w Czytelnię Ogólną. Z czasem wyodrębniono Czytelnię Czasopism Bieżących oraz Czytelnię Wydawnictw Informacyjnych. U progu XXI w. zorganizowano pracownię komputerową, umożliwiającą dostęp do elektronicznych źródeł informacji naukowej i Internetu. Wymienione agendy udostępniały zbiory prezencyjne. Wraz z rozwojem technicznym, ich wyposażenie ulegało unowocześnieniu – przybywało sprzętu, który poprawił jakość oferowanych usług i atrakcyjność biblioteki (kserografy, komputery, skanery).

Duży wpływ na kształtowanie nawyków czytelniczych studentów ma kadra naukowo-dydaktyczna uczelni, gdyż studenci poszukując literatury kierują się przede wszystkim zaleceniami wykładowców. Dlatego tak ważna jest współpraca bibliotekarzy i pracowników wydziałów bezpośrednio uczestniczących w kształceniu młodzieży i współodpowiedzialnych za kształtowanie polityki gromadzenia zbiorów. Działania te nasiliły się w ostatniej dekadzie, kiedy przystąpiono do organizacji spotkań promujących bibliotekę wśród pracowników poszczególnych wydziałów uczelni.

Ponadto ogromne znaczenie dla czytelnictwa ma działalność dydaktyczna biblioteki (zapoczątkowana w latach 50.), a więc organizacja zajęć, spotkań, przygotowywanie wydawnictw informacyjnych i ulotek reklamowych popularyzujących książnicę, zbiory i usługi. Szkolenia użytkowników niewątpliwie wdrażają do nowoczesnych form korzystania z biblioteki, rozbudzają potrzeby i kształtują postawy czytelnicze.

Wśród najpopularniejszych form szerzenia czytelnictwa w BGPŁ wymienić należy:

- poradnictwo czytelniczo-informacyjne,
- wystawy,
- wydawnictwa informacyjne, okolicznościowe ulotki popularyzujące zasoby,
- zajęcia i wycieczki dla różnych grup czytelników,

- wykazy nowych nabytków,
- spotkania promocyjne dla pracowników uczelni,
- współpracę z mediami, głównie z lokalną prasą.

Przez ponad pół wieku nie ustawały starania bibliotekarzy promujących czytelnictwo i bibliotekę jako miejsce najlepiej temu sprzyjające. Organizowano różnorodne przedsięwzięcia, z czego w początkowym okresie najistotniejsze były wystawy książek, odczyty i konkursy. Począwszy od lat 50. wystawy były jedną z najskuteczniejszych form masowego oddziaływania na czytelnictwo. Miały one na celu szerokie zaprezentowanie najnowszych osiągnięć nauki oraz zachęcenie przede wszystkim studentów do pogłębiania wiedzy ogólnej. O zalecanych wystawach świadczy przede wszystkim ich szybka zmienność oraz różnorodność tematyczna. Ekspozowano najczęściej książki lub czasopisma z wybranej dziedziny wiedzy, dostępne w bibliotece. Ważnym zadaniem wystaw było prezentowanie nowości wydawniczych. Zachęcano w ten sposób, do zapoznania się z ich treścią. Czytelnik zainteresowany daną książką nie poprzestawał tylko na niej, lecz dalej poszukiwał literatury o zbliżonej tematyce, poszerzając tym samym swoją wiedzę. Wystawy miały często charakter okolicznościowy, związany np. z obchodami Dni Oświaty, Książki i Prasy, Dni Książki Technicznej. Ponadto związane były z bieżącą produkcją wydawniczą ilustrując nowości najważniejszych dla uczelni technicznej wydawnictw – PWN, WNT, przedstawiając nowe nabytki.

Biblioteka Główna PŁ podejmowała liczne inicjatywy ukierunkowane na humanizację czytelnictwa środowiska politechnicznego, np. poprzez otwarcie w latach 60. filii biblioteki publicznej na osiedlu akademickim czy włączenie w połowie lat 70. Biblioteki Beletrystycznej dla pracowników PŁ do struktury Biblioteki Głównej PŁ. Ponadto organizowała liczne ekspozycje np. od roku 1959 prowadzona była niewielka, stała wystawa „Książka piękna w Bibliotece Głównej PŁ”, obejmująca nowości z zakresu sztuki, architektury i krajoznawstwa.

Warto podkreślić, że organizacja czytelnictwa uwarunkowana jest dostępnością biblioteki, przejrzystością katalogów, łatwością zapisu, zawartością zbiorów, terminami wypożyczeń. Zatem w dużym stopniu jakość usług wyznacza regulamin biblioteki. Lepszemu wykorzystaniu zbiorów sprzyja przede wszystkim dobra informacja, głównie katalogowa. W BGPŁ tworzone były dwa rodzaje katalogów: alfabetyczny i rzeczowy wg Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej. Ponadto oddzielnie rejestrowano czasopisma oraz zbiory bibliotek katedralnych i instytutowych. Wraz z rozwojem nowych technologii informacja o zbiorach pojawiła się w Internecie, w postaci zintegrowanego katalogu zasobów biblioteki. Ważnym elementem upowszechniania czytelnictwa była też komunikacja na płaszczyźnie biblioteka-czytelnik, wykorzystująca wszelkie

dostępne sposoby kontaktowania się, które zmieniały się wraz z rozwojem techniki. Początkowo tradycyjną pocztą wysyłano zaproszenia do biblioteki, rozprowadzono wydawnictwa informacyjne tzw. informatory o BGPŁ, przeprowadzono szkolenia. W dobie postępu w dziedzinie automatyzacji zaprojektowano własną stronę WWW, uruchomiono listę dyskusyjną bipol-1 oraz pocztę elektroniczną. BGPŁ starała się podporządkować aktualnym potrzebom rozwoju nowoczesnego społeczeństwa.

Dwustronna komunikacja gwarantowała sprawne i celowe przekazywanie właściwym adresatom podstawowych informacji o godzinach otwarcia, agendach, usługach, zbiorach czy sieci bibliotek, ale także informacji bardziej szczegółowych – bibliograficznych, rzeczowych np. o dorobku nauki i kultury oraz wspomagając realizację jednego z podstawowych celów biblioteki – zaspokojenie potrzeb czytelniczych środowiska. Działania skierowane na ułatwienie korzystania z biblioteki, a więc troska o zadowolenie czytelnika i umiejętną opieką nad użytkownikiem, stałe podnoszenie jakości usług i zasobów zwiększały szansę na poprawę czytelnictwa.

Umiejętne kształtowanie czytelnictwa powinno być wsparte badaniami potrzeb czytelniczych, uwzględniającymi kilka najistotniejszych obszarów, spośród których G. Strausowa zwróciła uwagę na⁵:

- zasięg literatury naukowej,
- zakres przedmiotowy wykorzystywanej literatury wskazujący na istnienie potrzeb w odniesieniu do jednej lub kilku dziedzin,
- zakres potrzeb wiedzy zawodowej,
- systematyczność kontaktu z literaturą, a więc aktualizowanie, pogłębianie, uzupełnianie i zdobywanie wiedzy,
- intensywność kontaktu z literaturą mierzona liczbą wykorzystywanych tytułów książek, czasopism i jednostek obliczeniowych zbiorów specjalnych.

Przez wiele lat politykę gromadzenia zbiorów BGPŁ kształtowano w oparciu o obserwacje zachowań użytkowników, rozmowy ze studentami oraz pracownikami uczelni, złożone przez czytelników dezyderaty na książki i czasopisma. W ten sposób identyfikowano oczekiwania środowiska wobec macierzystej książnicy i w miarę możliwości skutecznie je zaspokajano.

Wielu cennych informacji dostarczyły badania potrzeb użytkowników bibliotek politechnicznych przeprowadzone pod koniec lat 70. pod kierunkiem Jadwigi Przygockiej. Objęto nimi trzystaście bibliotek. Spośród około

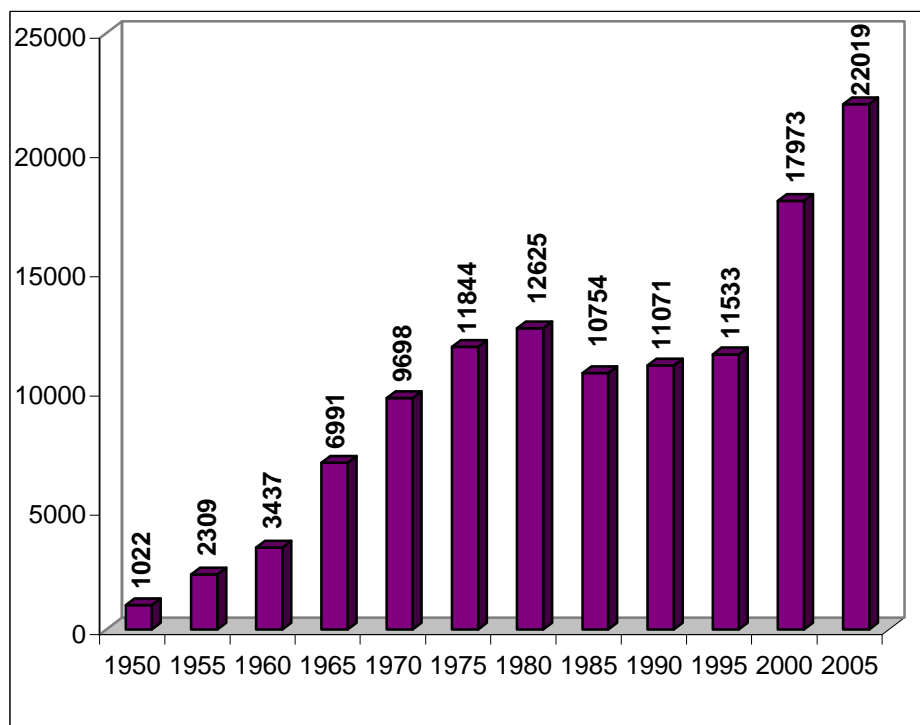
⁵ G. Strausowa, *Problemy czytelnictwa literatury fachowej*, „Bibliotekarz” 1977, nr 6, s. 153.

4500 ankiet ponad 900 pochodziło z BGpŁ. Czytelnicy bibliotek uczestniczących w badaniu uznali, że w 81% często, a nawet systematycznie korzystają z książnicy, jedynie 14% przyznało, że korzysta sporadycznie lub przypadkowo. Dobrze oceniono również działalność informacyjną bibliotek – w 60% pozytywnie, a jedynie w 15% negatywnie.

Zasięg wskazanej przez nauczycieli akademickich i pracowników naukowo-badawczych literatury obejmował przede wszystkim polskie i zagraniczne czasopisma, raporty i sprawozdania badawcze, książki, materiały konferencyjne, literaturę firmową, normy i opisy patentowe. Badania potwierdziły wykorzystanie wydawnictw informacyjnych: bibliografii, drukowanych katalogów innych bibliotek, katalogów centralnych, drukowanych wydawnictw bibliograficzno-abstraktowych typu current contents. Studenci pierwszych lat studiów wymienili głównie podręczniki i skrypty, słowniki terminologiczne, encyklopedie specjalistyczne. Natomiast starsi studenci obok literatury podstawowej, czasopism, norm, literatury firmowej, opisów patentowych, przeglądali również wydawnictwa abstraktowe, bibliografie, drukowane katalogi. Zakres przedmiotowy był zróżnicowany dla wymienionych grup czytelników, choć można zaobserwować pewną prawidłowość. Zazwyczaj była to literatura zgodna z kierunkiem prowadzonych badań naukowych i programem studiów, dotycząca określonej dyscypliny i dziedzin pokrewnych. W zakresie wiedzy zawodowej użytkowane materiały zaliczono do literatury technicznej⁶. Uogólnione wyniki badań bibliotek zbliżone były do wyników jednostkowych, uzyskanych podczas badania czytelników BGpŁ. Potwierdziły one wcześniejsze wnioski formułowane w oparciu o obserwacje i rozmowy z użytkownikami oraz pomogły zidentyfikować nowe potrzeby informacyjne czytelników.

O systematyczności i intensywności korzystania świadczy analiza liczby zarejestrowanych czytelników, książek odwiedzin w czytelniach oraz liczba udostępnianych prezencyjnie i wypożyczanych zbiorów.

⁶ J. Przygocka, *Aktualne i przyszłe potrzeby poszczególnych grup użytkowników informacji w politechnikach w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej” 1982, nr 386, Organizacja i Zarządzanie z.12, s. 27.

Il. 1. Zarejestrowani czytelnicy w latach 1950-2005.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych zawartych w sprawozdaniach BGPE.

Do roku 1980 liczba czytelników zapisanych do biblioteki rosła. W początkowym okresie (1950-1955) zanotowano wzrost nawet o 100%. Było to konsekwencją rozwoju uczelni, naboru studentów na nowo tworzone kierunki oraz wzrostu zatrudnienia kadry naukowo-dydaktycznej. Nieznaczny spadek zarejestrowano po roku 1980 kiedy uczelnia z przyczyn politycznych musiała ograniczyć działalność.

Najliczniejszą grupę czytelników od początku istnienia biblioteki stanowili studenci, których liczba nieznacznie zmniejszyła się w latach 80. i na początku lat 90. Nie zachowały się natomiast dane z 1945 r., choć należy przypuszczać, iż w pierwszym okresie pracy biblioteki nie były ewidencjonowane.

Z każdym rokiem wzrastała liczba pracowników korzystających z książnicy. Wynikało to z ogólnego zwiększenia zatrudnienia w rozwijającej się uczelni. Niestety w pierwszych latach w statystykach wyodrębniano z ogólnej liczby czytelników jedynie najliczniejszą grupę – studentów i doktorantów uczelni. Podział na pozostałe grupy czytelników zastosowano dopiero w połowie lat 70.

Podjęta w latach 60. współpraca z instytucjami naukowo-badawczymi i zakładami pracy, a także rozwój przemysłu pozwala przypuszczać, że biblioteka była coraz liczniej odwiedzana przez osoby spoza środowiska akademickiego.

W grupie pracowników spadek liczby zarejestrowanych czytelników nastąpił w połowie lat 90. Prawdopodobnie wpłynęła na to nowa sytuacja gospodarcza Polski, która spowodowała rezygnację z pracy w uczelni i odpływ młodej kadry naukowo-badawczej do rozwijających się prywatnych przedsiębiorstw. Natomiast spadek liczby innych czytelników miał miejsce u progu XXI w. Zjawisko to mogło mieć związek z rozwojem Internetu, który zapewnił dostęp do otwartych zasobów wiedzy.

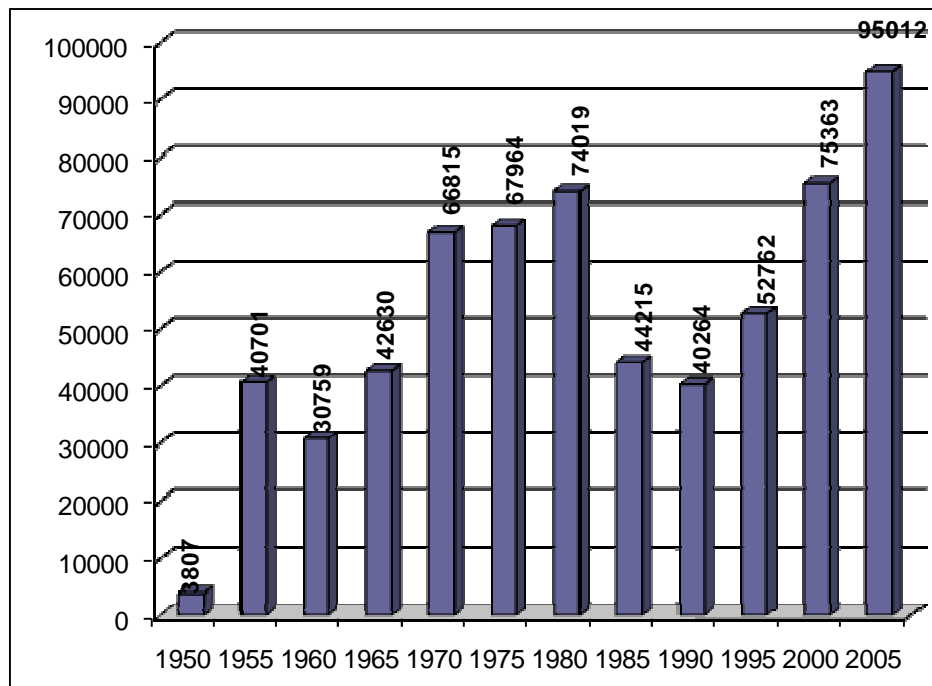
Rok	zarejestrowani czytelnicy	studenci i doktoranci PŁ	pracownicy PŁ	inni czytelnicy
1950	1033	922	111	
1955	2306	2107	199	
1960	3437	2942	495	
1965	6991	5602	1389	
1970	9698	7857	1841	
1975	11844	8473	1898	1473
1980	12625	9653	1861	1111
1985	10754	7314	2148	1292
1990	11071	7107	2435	1529
1995	11533	8652	799	2082
2000	17973	15070	2384	519
2005	22019	18644	2438	937

Tab. 1. Liczba czytelników posiadający kartę biblioteczną.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych zawartych w sprawozdaniach BGPEL.

Inaczej kształtują się dane dotyczące odwiedzin w czytelnich. Mimo, iż wraz z rozwojem uczelni powstawały biblioteki wydziałowe – filie Biblioteki Głównej zapewniające prezencyjne udostępnianie zbiorów oraz wydzielano kolejne czytelnice, to jednak liczba czytelników na przełomie lat ulegała ciągłym wahaniom. Początkowy wzrost zahamowany został na początku lat 60. by znów zwiększyć się w latach 1965-1980, a więc w okresie, gdy powołano kolejne trzy

filie BGPŁ – Bibliotekę Budownictwa i Architektury, Bibliotekę Chemii Spożywczej i Bibliotekę Elektrotechniki i utworzono tam czytelnice. Na przełomie lat 80. i 90. czytelnice ponownie odwiedzało mniej czytelników, a sytuacja taka utrzymywała się do połowy ostatniej dekady XX w., kiedy odnotowano kolejny wzrost zainteresowania prezencyjnym korzystaniem z zasobów biblioteki.

Il. 2. Czytelnicy korzystający ze zbiorów prezencyjnie w latach 1950-2005.
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych zawartych w sprawozdaniach BGPŁ.

Decydujący wpływ na poprawę frekwencji w nowym tysiącleciu miały: organizacja spotkań promocyjnych w uczelni, zapewnienie samoobsługowych kserografów oraz stworzenie w nowym budynku biblioteki warunków do pracy indywidualnej i grupowej, a także wyposażenie przestrzeni dla czytelników w sprzęt komputerowy.

Analizując dane dotyczące udostępnień prezencyjnych należy stwierdzić, że charakteryzują się one dużą zmiennością i są adekwatne do liczby czytelników odwiedzających czytelnice. Jedynie na przełomie lat 80. i 90. mniejsze grono czytelników skorzystało z większej liczby materiałów drukowanych, w przeliczeniu na jednego czytelnika. Dodatkowy spadek w prezencyjnym wykorzystaniu

niu zbiorów zanotowano w 2005 r., co najprawdopodobniej związane było ze wzmożonym wykorzystywaniem wiedzy dostępnej za pośrednictwem Internetu, a przede wszystkim z rozwojem bibliotek cyfrowych i repozytoriów archiwizujących pełne teksty książek, czasopism czy materiałów konferencyjnych i udostępniających te dokumenty w trybie online.

Rozwijająca się biblioteka, z roku na rok, wypożyczała na zewnątrz coraz większą liczbę woluminów. Niekorzystna zmiana nastąpiła w połowie lat 80., co było następstwem ograniczenia działalności uczelni spowodowanej trudną sytuacją polityczną, społeczną i gospodarczą w Polsce. Mimo to księgozbiór studencki zawsze pozostawał w ciągłym obiegu.

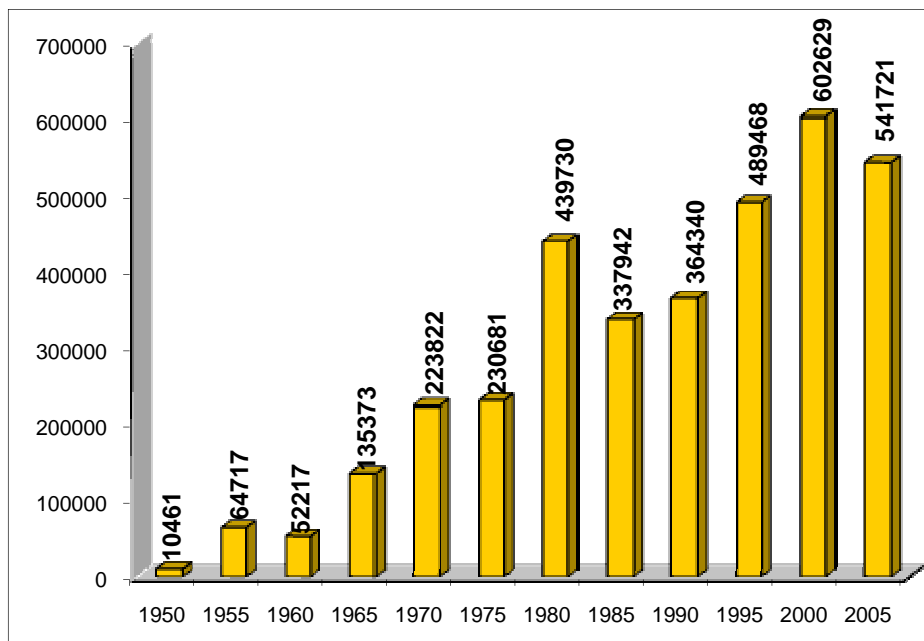
Rok	wypożyczenia poza bibliotekę	wypożyczenia w czytelniach	wypożyczenia międzybiblioteczne do innych instytucji	wypożyczenia międzybiblioteczne do BGPE
1950	5 041	5393	11	16
1955	13 967	50 572	133	45
1960	31 258	20 839	75	45
1965	54 022	81 110	103	138
1970	53 856	169 469	258	239
1975	86 034	143 533	604	510
1980	82 394	209 800	2136	646
1985	59 653	276 054	1593	642
1990	52 189	302 080	9914	157
1995	83 964	404 409	1084	11
2000	120 199	480 623	1074	733
2005	148 488	391 683	891	659

Tab. 2. Liczba wypożyczeń w latach 1950-2005 (w wol.).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych zawartych w sprawozdaniach BGPE.

Wahania w liczbie materiałów bibliotecznych wypożyczanych do innych instytucji oraz sprowadzanych do naszej biblioteki potwierdzają wyraźny wpływ rozwoju elektronicznych źródeł informacji. Pojawienie się pierwszych serwisów rejestrujących światową literaturę, a następnie baz danych i serwisów czasopism pełnotekstowych, a także mniejsza liczba pracowników naukowo-dydaktycznych i studentów na początku lat 90. wpłynęła na zmniejszenie zainteresowania

wypożyczeniami międzybibliotecznymi. Jednakże w nowym stuleciu liczba zamówień na materiały wypożyczane do BGPŁ wzrosła na skutek lepszej dostępności do zbiorów innych bibliotek, które coraz częściej przysyłały zamawiane artykuły lub fragmenty wydawnictw zwartych w formie elektronicznej. Skróciło to czas oczekiwania i zachęciło czytelników do tej formy wypożyczeń.

II. 3. Łączna liczba wypożyczeń w latach 1950-2005 (w wol.).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych zawartych w sprawozdaniach BGPŁ.

Analiza dokumentacji bibliotecznej wykazuje, że na przestrzeni sześćdziesięciu lat wypożyczano poza bibliotekę jednemu czytelnikowi średnio 6 woluminów w ciągu roku, natomiast średnia dzienna liczba udostępnianych materiałów bibliecznych w czytelniach wynosiła 7 dzieł, w przeliczeniu na jednego czytelnika. Z ksiąg odwiedzin wynika, iż z czytelń korzystali głównie studenci i pracownicy PŁ stanowiąc około 70% wszystkich użytkowników.

Podobnie jak liczba udostępnianych woluminów dużą zmiennością charakteryzuje się liczba udzielanych informacji bibliograficznych, katalogowych, bibliecznych i rzeczowych. Spośród wymienionych rodzajów informacji czytelnicy najczęściej zainteresowani byli informacjami katalogowymi i bibliecznymi. Dla przykładu, w rekordowym pod tym względem roku 1970 spośród

22734 informacji, aż 20712 stanowiły informacje katalogowe i biblioteczne. W roku 1990 na 4739 informacji, 2704 to informacje katalogowe i biblioteczne.

Dane statystyczne dotyczące udzielania informacji obejmują mniejszy zasięg czasowy. Wynika to z sytuacji organizacyjnej biblioteki i powołania dopiero pod koniec lat 50. agendy odpowiedzialnej za świadczenie usług informacyjnych oraz ich rejestrację. Ponadto należy przyjąć, iż dane mogą charakteryzować się błędem statystycznym, wynikającym głównie z uciążliwości ich notowania. Zawarte w tabeli liczby pochodzą z ewidencji Oddziału Informacji Naukowej (OIN), a przecież wiele informacji było udzielonych w innych agendach biblioteki.

1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005
1375	2444	22 734	21 126	20 182	5638	4739	7908	8300	9103

Tab. 3. Liczba udzielonych informacji w latach 1960-2005.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych zawartych w sprawozdaniach BGPŁ.

Na rozwój czytelnictwa wpływa również innowacyjność usług. Organizacja bibliotek wydziałowych, czytelni, wypożyczalni, usługi międzybiblioteczne, reprograficzne, selektywna dystrybucja informacji, rozwój katalogu elektronicznego i modyfikacja sposobu korzystania z niego, dostęp do elektronicznych źródeł informacji, do Internetu, wolny dostęp do półek to najważniejsze projekty BGPŁ, wdrażane kolejno, zakładające poprawę komfortu użytkowników.

Materiały drukowane, zgromadzone w przestronnych magazynach, od pewnego czasu przestały być jedynymi środkami przekazywania wiedzy. W BGPŁ, w latach 90., coraz większe znaczenie zdobywały źródła elektroniczne. O popularności nowych nośników wiedzy zadecydowała przede wszystkim szybkość dostarczania informacji oraz jej aktualność. Materiały drukowane ulegają z czasem dezaktualizacji, ponadto długi proces wydawniczy dodatkowo zmniejsza ich wartość informacyjną. Dlatego przewagę zyskały elektroniczne źródła wiedzy, na bieżąco rejestrujące dane bibliograficzne wraz z abstraktami, a ostatnio także z pełnymi tekstami. Stworzyły one dostęp do literatury światowej uzupełniając, ale często wyprzedzając aktualnością gromadzoną w bibliotece literaturę. Wpłynęło to na postępowanie agendy świadczącej usługi informacyjne, będącej pośrednikiem pomiędzy czytelnikiem a wiedzą dostępną w bibliotece lub za jej pośrednictwem. Tym samym, u progu XXI w., Oddział Informacji Naukowej można już było nazwać centrum biblioteki, które realizowało zadania począwszy od popularyzacji biblioteki, jej zbiorów i usług, aż po obsługę indywidualnego czytelnika, dostarczając informacji odpowiedniej jakości i na wysokim poziomie merytorycznym.

Lata 90. charakteryzowały się dynamicznym rozwojem elektronicznych źródeł informacji, które przyczyniły się do zwiększenia zainteresowania zasobami biblioteki, tym samym kształtując nowe formy czytelnictwa technicznej literatury naukowej. Z nowych możliwości korzystali głównie pracownicy naukowo-dydaktyczni, zamawiający w bibliotece usługę Selekttywnej Dystrybucji Informacji. Na podstawie zdefiniowanych przez czytelnika słów kluczowych bibliotekarze z OIN na bieżąco przeszukiwali elektroniczne źródła informacji, a odnalezione wyniki wyszukiwawcze dostarczali bezpośrednio do zainteresowanych osób w postaci wydruku, zapisu na dyskietce, a z czasem za pośrednictwem poczty elektronicznej. Liczba tzw. profili ulegała ciągłym zmianom wykazując raczej tendencję zniżkową. Wynikało to z coraz szerszego dostępu do źródeł elektronicznych, początkowo przeglądanych jedynie w bibliotece, następnie w sieci bibliotecznej czy uczelnianej, aż po autoryzowany dostęp z dowolnego miejsca dla zarejestrowanych czytelników za pośrednictwem Internetu. Analizując statystyki źródeł elektronicznych zanotowano rosnące zainteresowanie zasobami elektronicznymi. Natomiast nieznacznie spadła liczba udostępnianych w czytelnich woluminów zbiorów tradycyjnych. Źródła elektroniczne rozwiązały problem wyszukiwania wieloaspektowego, ponieważ ich konstrukcja stworzyła możliwość wprowadzenia kombinacji słów kluczowych z zastosowaniem dodatkowych limitów selekcyjnych wyszukiwane treści.

W ciągu kilkunastu lat zasoby elektroniczne biblioteki błyskawicznie rozrastały się. Do prenumerowanych początkowo dwóch abstraktowych baz danych dołączono kolejne, powiększając zasięg i zakres dostępnej literatury. Dla przykładu warto przytoczyć liczbę zagranicznych czasopism elektronicznych dostępnych w pełnym tekście, która w 2005 r. osiągnęła wartość niemal 30 000 tytułów.

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
2	5	7	7	11	21	14	20	20	25	29	31	31	34

Tab. 4. Liczby źródeł elektronicznych w latach 1992-2005.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych zawartych w sprawozdaniach BGPE.

Ze względu na różnorodny sposób korzystania ze źródeł elektronicznych (na miejscu, w sieci, z pomocą bibliotekarza lub samodzielnie) oraz brak metod i narzędzi pozwalających poprawnie i jednoznacznie zliczyć ich wykorzystanie, podano statystyki ze źródeł, w których system automatycznie je generuje. Jednak i tu brak spójności, ponieważ niekiedy zapamiętywane są poszczególne wejścia do baz i serwisów, innym razem wprowadzane zapytania wyszukiwawcze, liczba wyszukanych lub zapamiętanych przez czytelnika rekordów. Mimo niekompletności danych poniższe zestawienie świadczy o bardzo dużym zainte-

resowaniu naukową informacją elektroniczną, tym samym zwiększając poziom czytelnictwa literatury fachowej w uczelni.

Rok	liczba stałych zapytań (SDI)	liczba sesji	liczba zapamiętanych rekordów
1992	12	26	brak danych
1993	12	217	brak danych
1994	14	350	brak danych
1995	13	225	brak danych
1996	17	885	27 347
1997	36	533	65 238
1998	42	436	66 410
1999	50	2524	51 983
2000	21	3283	89 004
2001	59	4934	119 400
2002	11	5602	100 909
2003	3	7848	108 619
2004	6	16 913	131 361
2005	2	34 043	176 187

Tab. 5. Czytelnictwo elektronicznej literatury technicznej (dane przybliżone).
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych zawartych w sprawozdaniach BGPEL.

Pod koniec lat 90. udostępniono czytelnikom pierwsze stanowiska komputerowe, które od początku wzbudziły duże zainteresowanie. Samodzielny dostęp do Internetu i elektronicznych źródeł informacji wpłynął na rozwój czytelnictwa szczególnie wśród studentów, dla których w większości był to jedyny kontakt z zasobami globalnej sieci. Po przeniesieniu biblioteki do samodzielnego gmachu w 2002 r. i zorganizowaniu kilku pracowni oraz stref komputerowych, wyposażeniu ich w komputery podłączone do sieci Internet, drukarki, skanery, zwiększała się liczba stanowisk oraz pakiet usług. Tym samym rosło grono czytelników korzystających z możliwości, jakie stworzyła im biblioteka.

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
3301	7435	12 552	12 520	24 772	27 931	22 817

Tab. 6. Liczba osób korzystających z pracowni komputerowych w latach 1999-2005.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych zawartych w sprawozdaniach BGPEL.

W 2003 r. przeprowadzono w BGPEL badania satysfakcji i oczekiwań użytkowników, które w dużym stopniu określiły potrzeby czytelnicze i informacyjne. Potwierdziły konieczność nieustannej modernizacji usług bibliotecznych, odpowiedni wybór rozwiązań technicznych i organizacyjnych. Rozwój czytelnictwa w XXI w. uwarunkowany jest nowoczesnymi sposobami dotarcia do czytelnika, wykorzystaniem wielu kanałów informacji, rozwojem usług bibliotecznych, profilem gromadzonych zbiorów i podporządkowaniem działalności biblioteki aktualnym oczekiwaniom środowiska. Nie bez znaczenia jest atmosfera panująca w bibliotece, życzliwość wobec czytelników, chęć pomocy użytkownikom i kompetentna kadra bibliotekarzy.

Analiza ankiet potwierdziła wysoką satysfakcję czytelników odwiedzających bibliotekę, choć ujawniła też pewne braki. Wśród respondentów wyróżniono trzy grupy spośród środowiska akademickiego: studentów, doktorantów i pracowników. W odpowiedziach studentów dominowały pozytywne opinie o warunkach korzystania ze zbiorów oraz o dostępie do sieci Internet, o obsłudze czytelników i pomocy okazywanej przez pracowników biblioteki. Wysoki poziom satysfakcji studentów dotyczył także procesu zamawiania książek i realizacji tych zamówień. Choć już ocena posiadanych zbiorów drukowanych, szczególnie książek do wypożyczenia poza bibliotekę, nie była w pełni satysfakcjonująca. Wynikało to z braku możliwości zapewnienia wszystkim studentom potrzebnych im lektur, a więc w dalszym ciągu biblioteka borykała się z problemem niewystarczającej liczby egzemplarzy wydawnictw zwartych, brakami tytułów książek i czasopism.

Zarówno pracownicy, jak i doktoranci przyznali, że najbardziej zadowoleni są z pomocy bibliotekarza. Czytelnicy z tych dwóch grup wskazali na wysoki poziom satysfakcji przy korzystaniu z wypożyczeń książek opartym o elektroniczny proces zamawiania i realizacji zamówień, z warunków korzystania na miejscu ze zbiorów bibliotecznych oraz sal do nauki i pracy zorganizowanych na terenie biblioteki, a także z wypożyczeń międzybibliotecznych. Największe znaczenie miał dostęp do zagranicznych pełnotekstowych baz danych, choć poziom satysfakcji przy korzystaniu z tego typu źródeł w grupie pracowników i doktorantów określony został jako zadowalający. Jest to sytuacja, w której pomimo dużego zapotrzebowania na dostęp do pełnych tekstów, użytkownicy nie w każdym przypadku są usatysfakcjonowani rezultatami wyszukiwań. Spośród oczekiwań wobec biblioteki wszystkich grup czytelników najczęściej wybierano:

- udostępnianie pełnych tekstów skryptów w sieci uczelnianej,
- możliwość przedłużenia terminu zwrotu książek przez Internet,
- zwroty samoobsługowe 24h/dobę 7 dni w tygodniu.

Podobnie, przygotowany przez bibliotekę projekt otwartego dostępu do magazynów książek i czasopism spotkał się z wyraźnym zainteresowaniem pracowników i doktorantów⁷.

Wiele spośród proponowanych w ankiecie usług podnoszących poziom korzystania z księżnicy zostało do 2005 r. zrealizowanych. Badania potwierdziły, że czytelnicy dobrze oceniają działalność biblioteki, choć oczekują dalszych modyfikacji poprzez uzupełnianie zbiorów drukowanych i elektronicznych. Zatem kształtowanie postaw czytelniczych musi łączyć formy aktywizacji użytkowników z jednoczesnym zapewnieniem dostępu do najbardziej pożądanых zasobów i usług. Mimo wszelkich innowacji zapewne nigdy nie będzie możliwe pełne usatysfakcjonowanie czytelników, ponieważ zawsze znajdują się głosy niezadowolenia.

Stopniowy wzrost czytelnictwa przejawiający się większą liczbą zarejestrowanych czytelników oraz użytkowników usług jest wynikiem zarówno rozwoju uczelni jak i postępu technologicznego, którego BGPŁ jest czynnym uczestnikiem.

W ciągu 60 lat poprawie ulegały warunki lokalowe, co przejawiało się w organizowaniu kolejnych czytelni, powoływaniu bibliotek filialnych, a w XXI w. przeprowadzką do nowego, samodzielnego gmachu. Rozwijano zbiory uzupełniając i aktualizując gromadzoną literaturę polską i zagraniczną. Dbano o dobre kontakty z czytelnikami, sympatyczną atmosferę opartą na wzajemnym szacunku i zaufaniu. Rozwój techniki komputerowej nie pozostawał bez wpływu na stosunek czytelników do biblioteki, zmienił tradycyjnie postrzegane czytelnictwo w nową jakość – studiowanie literatury elektronicznej.

⁷ B. Feret, I. Gajda, I. Sójkowska, *Łódzka „fabryka” informacji naukowej. Badanie satysfakcji i oczekiwań użytkowników Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej*, w: *Czytelnik czy klient? Ogólnopolska konferencja bibliotekarzy. Biblioteka Główna UMK, Toruń 4-6.12.03* [online], Warszawa 2003 [data dostępu 17.02.2010]. Dostępny w Internecie: <<http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/torun/feret.php>>.

Iwona Sójkowska

**READERSHIP IN A TECHNICAL LIBRARY –
60 YEARS LASTING EXPERIENCE OF THE LIBRARY
OF THE TECHNICAL UNIVERSITY OF ŁÓDŹ (1945-2005)**

The Library of the Technical University of Łódź was established in 1945. Library space conditions have improved significantly for the last 60 years. Subsequent reading rooms were organized, branch libraries were set up and finally, at the beginning of 21st century, the library moved to a new, separate, modern building. The library's holdings have been developed in systematic way by supplementing and updating the collection of Polish and foreign literature. Positive relationships with users and friendly atmosphere have been always of the highest priority. Computer technology development has changed users attitude toward a library and added a new phenomenon to traditional readership – electronic publications usage.

The article describes the way reading process, the library users and their reading habits have changed for the last 60 years. It also presents various types of cooperation with library users. Special attention is paid on professional literature readership and on different forms of documents usage.